ગુજરાતમિત્ર ૧૬૩ વર્ષ
રવિવાર ૧૯ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૫

પાકિસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાન વચ્ચે ચાલી રહેલા વિવાદ માટે જવાબદાર ડુરંડ લાઇન છે શું?

હાલમાં પાકિસ્તાને અફઘાનિસ્તાન પર કરેલા હવાઇ હુમલામાં ત્રણ ક્રિકેટરના મોત થઇ ગયા છે. આ મામલાએ સમગ્ર વિશ્વનું બંને દેશો વચ્ચે લાંબાસમયથી ચાલતા વિવાદ તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ભારતે પાકિસ્તાન પર હવાઇ હુમલો કર્યો તે ફક્ત પાકિસ્તાન પ્રેરિત આતંકવાદી પૂરતો જ મર્યાદિત રહે તેનું ધ્યાન રાખ્યું હતું પરંતુ પાકિસ્તાનનો અફઘાનિસ્તાનના નાગરિકો પર હવાઇ હુમલો કરી રહ્યું છે. ત્યારે આ વિવાદ જેના કારણે થઇ રહ્યો છે તે સીમાનું નામ ડુરંડ લાઇન છે. આ સમયે આ લાઇન શું છે તે જાણવું ખૂબ જ જરૂરી છે. પાકિસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાનને અલગ કરતી સીમાને ડુરંડ લાઇન કહેવામાં આવે છે. પરંતુ અફઘાનિસ્તાન આ સીમારેખાને નથી સ્વીકારતું. પાકિસ્તાન તેને ડુરંડ લાઇન નહીં, પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રીય સીમા કહે છે. તેમનું કહેવું છે કે આ બોર્ડરને આંતરરાષ્ટ્રીય માન્યતા હાંસલ છે. બ્રિટિશ સરકારે તત્કાલીન ભારતના ઉત્તર-પશ્ચિમ ભાગો પર નિયંત્રણ મજબૂત કરવા માટે 1893માં અફઘાનિસ્તાન સાથે 2,640 કિલોમીટર લાંબી સીમા રેખા ખેંચી હતી. આ સમાધાન બ્રિટિશ ઇન્ડિયાના તત્કાલીન વિદેશ સચિવ સર મોર્ટિમર ડુરંડ અને અમીર અબ્દુર રહમાન ખાન વચ્ચે કાબુલમાં થયું હતું. પરંતુ અફઘાનિસ્તાન પર ભલે કોઈનુંય રાજ કેમ ન હોય, ડુરંડ લાઇન પર સર્વસંમતિ નથી. કોઈ અફઘાન તેને આંતરરાષ્ટ્રીય સીમા નથી ગણતું. વર્ષ 1923માં કિંગ અમાનુલ્લાથી માંડીને અત્યારના શાસન સુધી ડુરંડ લાઇન વિશે કંઈક આવી જ ધારણા છે.1947માં પાકિસ્તાનના જન્મ બાદ કેટલાક અફઘાન શાસકોએ તો ડુરંડ સમાધાનની માન્યતા પર જ સવાલ ઉઠાવ્યા. પાકિસ્તાનનો દૃષ્ટિકોણ એ અંગે ઘણો સ્પષ્ટ છે. મેજર જનરલ ઇફ્તિખારે વર્ષ 2022માં કહ્યું હતું કે, અમે તેને ડુરંડ લાઇન નથી કહેતા. એ પાકિસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાન વચ્ચેની આંતરરાષ્ટ્રીય સીમા છે, જેને વિશ્વે માન્યતા આપી છે. વર્ષ 2021માં અફઘાનિસ્તાનમાં તાલિબાનની વાપસી બાદ વર્ષ 2022માં ફરી એક વાર બંને દેશો વચ્ચે ડુરંડ લાઇન અંગેનો વિવાદ જાગૃત થયો હતો. એ દરમિયાન બંને દેશો વચ્ચે સરહદે પાકિસ્તાન દ્વારા પાથરાયેલી કાંટાળ તારની વાડને તાલિબાનના લડવૈયાઓએ ઘણી જગ્યાઓએ ઉખાડી ફેંકી હતી. પાકિસ્તાનની સરકારે તાલિબાન સમક્ષ માંગ કરી છે કે “અફઘાનની ધરતી ઉપર કાર્યરત આતંકવાદી સમૂહોને તત્કાળ અટકાવવામાં આવે. પાકિસ્તાને કહ્યું છે કે જો આવા હુમલા ચાલુ રહ્યા, તો ‘પોતાના આત્મવિશ્વાસના અધિકાર હેઠળ’ તે જવાબી કાર્યવાહી કરશે. આ દાવાની હજુ સુધી સ્વતંત્ર પુષ્ટિ નથી થઈ શકી. તાલિબાનના પ્રવક્તાનું કહેવું છે કે આઈએસઆઈએસના વડા પાકિસ્તાનમાં છે અને આ સંગઠન ખૈબર-પખ્તૂનખ્વા તથા બલૂચિસ્તાનમાં સક્રિય છે. સાઉદી અરેબિયાએ પાકિસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાનના બોર્ડર ક્ષેત્રોમાં ચાલી રહેલા તણાવ અંગે ગંભીર ચિંતા વ્યક્ત કરી છે અને તમામ પક્ષોને સંયમ જાળવવાની અને તણાવ ઓછું કરવાની અપીલ કરી છે. તેમજ, કતારે પણ તણાવ અંગે ચિંતા વ્યક્ત કરતા બંને પક્ષોને અપીલ કરી છે અને કહ્યું છે કે આ મામલાનું વાતચીત અને કૂટનીતિ દ્વારા સમાધાન કરાય. આમ, આ ઘર્ષણના કેન્દ્રમાં વારંવાર એક નામ જોવા મળી રહ્યું છે, અને એ છે ડુરંડ રેખા.

ચકલીની ફરિયાદ

એક ચકલીને પંખીનો અવતાર મળ્યો હતો છતાં પણ તે ભગવાન નારાયણની પરમ ભક્ત હતી અને તેનો નિયમ હતો કે જેટલી વાર દાણા ચણે એટલી વાર પ્રભુનું નામ લેવાનું ન ચૂકે...દાણા ચણતી જાય ...આમતેમ કૂદતી જાય અને હરિનામ લેતી જાય.

ચકલીનો ઈંડાં મૂકવાનો સમય થયો એટલે તેણે માળો બાંધવાનું નક્કી કર્યું. એક થોડા નીચા પણ ઘટાદાર વૃક્ષની ડાળ નક્કી કરી અને એક એક સૂકા ઘાસનું તણખલું ભેગું કરતી જાય,હરિનામ લેતી જાય અને માળો બનાવતી જાય. ઘાસના તણખલા અને દોરીઓ વગેરેથી નાનકડી ચકલીએ મહામહેનતે માળો બનાવ્યો અને બસ તેનો ઈંડાં મૂકવાનો સમય નજીક જ હતો ત્યાં અચાનક રાત્રે ભયંકર તોફાન આવ્યું અને ચકલીએ બનાવેલો માળો તૂટી ગયો.

ચાર્જિંગ પોઈન્ટ

હેતા ભૂષણ

પોતાના માળાની હાલત જોઇને ચકલી રડવા લાગી અને રડતાં રડતાં ભગવાનને ફરિયાદ કરવા લાગી કે હે ભગવાન, આ તેં શું કર્યું? હું સતત તારું નામ લઈને દાણા ચણું.આ માળો પણ તારું નામ લેતાં લેતાં જ બનાવ્યો હતો પણ તેં તોફાન મોકલ્યું અને કહેર વરસાવ્યો.તોફાનમાં મારો માળો તૂટી ગયો. હવે હું ઈંડાં ક્યાં મૂકીશ? ભગવાન થઈને તેં ભક્ત પર જુલમ કર્યો.મારો માળો ઉજાડ્યો.હું તારી ભક્તિ કરું છતાં તેં આવો અન્યાય કર્યો.’ ચકલી રડી રહી હતી અને ફરિયાદ કરી રહી હતી. તેને કંઈ સૂઝતું ન હતું કે હવે શું કરવું?

ચકલીની ફરિયાદ જાણે ભગવાને સાંભળી હોય તેમ આકાશમાંથી જવાબ આવ્યો, ચકલી, રડવાનું બંધ કર. ભગવાન કોઈની સાથે અન્યાય કરતા નથી.તેં જ્યાં માળો બાંધ્યો હતો ત્યાં તેં બરાબર તપાસ કરી ન હતી. તે ઝાડના થડની બખોલમાં એક સાપ રહેતો હતો અને તે છુપાઈને તારી પર અને તારા માળા પર નજર રાખી રહ્યો હતો. જેવાં તું ઈંડાં મૂકત, તે સાપ તારાં ઈંડાં ખાઈ જાત.એટલે ભગવાને તોફાન મોકલીને તારો માળો જ તોડી પાડ્યો જેથી તું ત્યાં ઈંડાં મૂકે નહિ. ભગવાન જે કરે છે તે સારા માટે કરે છે. હવે પોક મૂકીને રડવાનું અને ફરિયાદ કરવાનું બંધ કર અને કોઈ સુરક્ષિત સ્થાન બરાબર શોધીને માળો બનાવીને ઈંડાં મૂક.ચકલી અવાજ સાંભળી બે ઘડી અવાચક થઈ ગઈ અને પોતાની ભૂલ સ્વીકારી ભગવાનની માફી માંગતી માંગતી ફરી નવો માળો બનાવવા સ્થાન શોધવા લાગી.

જીવનમાં જ્યારે જ્યારે એમ લાગે કે ઈશ્વરે આ શું કર્યું? આવો અન્યાય શા માટે કર્યો? ત્યારે ત્યારે ફરિયાદ નહિ કરતાં પણ ઈશ્વરનો આભાર માનજો કે તેણે ચોક્કસ કોઈ વધુ મોટા નુકસાનથી આપણને બચાવ્યાં હશે.ઈશ્વર જે કરે છે તે સારા માટે જ કરે છે એટલે જે થાય તેનો સ્વીકાર કરજો.

અમેરિકન ફિલ્મ ઈન્ડસ્ટ્રીને પુનર્જીવિત કરવા માટેની ટ્રમ્પની જાહેરાત ધાર્યાં પરિણામો લાવશે?

વર્લ્ડ વૉચ

ડૉ. જયનારાયણ વ્યાસ

અમેરિકન પ્રમુખ ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પ દ્વારા વધુ એક ફતવો બહાર પાડવામાં આવ્યો. અમેરિકા બહાર જેનું ઉત્પાદન થયું હોય તેવી તમામ સિનેમા ફિલ્મ ઉપર હવે અમેરિકન સરકાર ૧૦૦ ટકા ટેરિફ વસૂલ કરશે. આ જાહેરાતને કારણે હૉલીવુડ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી રહેલ વૈશ્વિક પ્રોજેક્ટને ઘણા મોટા પાયે અસર થશે એવી સંભાવના છે. ટ્રમ્પે દાવો કર્યો હતો કે, ‘અમેરિકન ફિલ્મ ઈન્ડસ્ટ્રી વિદેશી ફિલ્મોની હરીફાઈ સામે પોતાનું સ્થાન ગુમાવી રહી છે અને આપણો ચલચિત્રો બનાવવાનો ઉદ્યોગ અને હુનર બીજા દેશોએ જેમ બાળકના હાથમાંથી કોઈ ચોકલેટ ચોરી લે તે રીતે ચોરી લીધો છે.’

ટ્રમ્પે આ હરીફાઈ બાબતે ચિંતા વ્યક્ત કરી હતી અને એ સામે અમેરિકા બહાર બનેલી ફિલ્મો ઉપર ૧૦૦ ટકા ટેરિફ નાખવાની દરખાસ્ત કરી છે. જો કે, બીજા દેશો અમેરિકા પાસેથી ફિલ્મો કઈ રીતે બનાવવી તે અંગેની જાણકારી ચોરી રહ્યા છે તે વાત ટ્રમ્પના આ સમગ્ર બાબતે પૂર્વગ્રહયુક્ત વિચાર વ્યક્ત કરે છે.

ટ્રમ્પના મતે આ સમગ્ર મુદ્દો આર્થિક તેમજ વ્યૂહાત્મક મુદ્દો છે. ટ્રમ્પની ચિંતા પાછળનું મૂળ કારણ છે અમેરિકન ફિલ્મ ઉદ્યોગમાં આવેલી પડતી અને મંદી, જેને કારણે માત્ર ફિલ્મ ઉદ્યોગ નહીં પણ તેને સંલગ્ન રોજગારી તેમજ વિદેશી મુદ્રા ભંડારની કમાણી પર પણ અસર થઈ છે. ટ્રમ્પના મતે આવું થવાનું કારણ દુનિયાભરના દેશો લયબદ્ધ રીતે પોતપોતાને ત્યાં ફિલ્મઉદ્યોગનો જે વિકાસ કરી રહ્યા છે તે છે.

કોઈ અગમ્ય કારણોસર ટ્રમ્પ અમેરિકન ફિલ્મ ઉદ્યોગ સાથે અમેરિકાની રાષ્ટ્રીય સલામતીના પડકાર તરીકે પણ સાંકળે છે.

ટ્રમ્પે વિદેશમાં બનેલી ફિલ્મો ઉપર સો ટકા ડ્યૂટી નાખવાની જાહેરાત કરી છે, જેને કારણે પરદેશમાં બનેલી ફિલ્મો હરીફાઈ ના કરે અને હૉલીવુડનો ફિલ્મ ઉદ્યોગ ધમધમતો થાય પણ પાયાનો પ્રશ્ન એ છે કે, આ પગલાં થકી તે કેટલા અંશે સફળ થશે?

ટ્રમ્પના મત મુજબ અગાઉની જેમ હૉલીવુડ પાછું ધમધમતું બને અને ફિલ્મ પ્રોડક્શનમાં અમેરિકા તેની મૂળભૂત સ્થિતિ પુનઃ પ્રાપ્ત કરે તે ખૂબ જ અગત્યનું છે. ટ્રમ્પ એવું પણ માને છે કે ઘરઆંગણે ફિલ્મ પ્રોડક્શન માટેના સ્ટુડિયોઝને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ જેથી તેઓ વિદેશોમાં પ્રવર્તમાન ખર્ચના નીચા સ્તરને કારણે અમેરિકા બહાર ખેંચાઈ ન જાય.

ટ્રમ્પે વિદેશમાં બનેલી ફિલ્મો ઉપર સો ટકા ડ્યૂટી નાખવાની જાહેરાત તો કરી છે, જેને કારણે પરદેશમાં બનેલી ફિલ્મો અમેરિકામાં બનેલી ફિલ્મો સામે હરીફાઈ ના કરે અને ફરી પાછો હૉલીવુડનો ફિલ્મ ઉદ્યોગ ધમધમતો થાય, પણ પાયાનો પ્રશ્ન એ છે કે, ટ્રમ્પની લાગણી ગમે તે હોય, આ પગલાં થકી તે કેટલા અંશે સફળ થશે? અથવા આ એનું એક વધુ ભાવનાત્મક ગાંડપણ પુરવાર થાય તેવું તો નહીં બને ને?

આ અંગે આ ઉદ્યોગ સાથે જોડાયેલા નિષ્ણાતો બહુ આશાવાદી નથી. એમના મત પ્રમાણે ટ્રમ્પ જે નીતિને અનુસરવા માગે છે તેના થકી અમેરિકન ફિલ્મ ઈન્ડસ્ટ્રી તેમજ હૉલિવુડના ભાવિમાં એકાએક કોઈ નાટ્યાત્મક પલટો આવી જાય એવું બનવાની શક્યતાઓ ધૂંધળી છે. અમેરિકાના ડિઝની અને વૉર્નર બ્રધર્સ જેવા ઘણા મોટા ફિલ્મ સ્ટુડિયોના કિસ્સામાં આંતર રાષ્ટ્રીય આંતર માળખાકીય સવલતોને કારણે તેમના ફિલ્મના બજેટમાં ધરખમ ઘટાડો શક્ય બને છે અને ફિલ્મો પ્રમાણમાં ઘણા ઓછા બજેટે વિદેશમાં શૂટ થઈ શકે છે.

કેટલાક નિષ્ણાતોનું તો અવલોકન છે કે, આ ટેરિફને કારણે ઊલટાનો અમેરિકન ફિલ્મ ઉદ્યોગ જે પોતાની પાસે ઉપલબ્ધ વિકલ્પો થકી હાલના સંયોગોમાં તરતો રહેવા માટે પ્રયત્નશીલ બની રહ્યો છે તેને પણ ઊલટી અસર થશે. આ સિવાય હવે નેટફ્લિક્સ જેવા પ્લેટફૉર્મ અને તેમની જરૂરિયાતો તેમજ બદલાયેલી પરિસ્થિતિમાં અમેરિકન ફિલ્મઉદ્યોગ કઈ રીતે સ્પર્ધાત્મક બની શકે તે જોવા માટે એક સર્વાંગીણ નીતિની જરૂર છે. વળી આંતર રાષ્ટ્રીય સહકાર (કૉ-પ્રોડક્શન) થકી તૈયાર કરવામાં આવેલી ફિલ્મોને નવી પૉલીસીમાં કઈ રીતે જોવામાં આવશે એ બાબત પણ અગત્યની છે.

ટ્રમ્પે અમેરિકન ફિલ્મઉદ્યોગના વિકાસ આડેનું એક માત્ર કારણ વિદેશમાં ઓછા ખર્ચે શૂટ થયેલી ફિલ્મો ગણાવી છે, જે અપૂરતું લાગે છે. અમેરિકામાં જે ફિલ્મો બને તેને ઘરઆંગણાના ઊંચા ખર્ચ સ્પર્ધાત્મક બનાવવા નથી એ સામે આ પ્રકારની સંરક્ષણાત્મક નીતિ ચાલી શકે નહીં. એક સર્વાંગીણ પ્રોત્સાહન પૅકેજ પણ આ માટે જરૂરી બનશે. આમ, ટ્રમ્પની આ જાહેરાત અધૂરી અને ઉતાવળે કરવામાં આવેલી જાહેરાત છે, જે ધાર્યાં પરિણામો નહીં લાવી શકે તેવું અત્યારે લાગે છે.

- આ લેખમાં પ્રગટ થયેલાં વિચારો લેખકનાં પોતાના છે.

ચર્ચાપત્ર

charchapatra@gujaratmitra.in

દિવાળીમાં ચોપડા પૂજન

આજે એપ્રિલથી માર્ચ સુધી હિસાબનીશ વર્ષ ગણાય છે. પહેલા ગુજરાતમાં દિવાળી થી દિવાળી વિક્રમ સંવત વરસના કારતક થી આસો હિસાબનીશ વર્ષ ગણાતું હતું. કોમ્પ્યુટર પહેલા વેપારીઓ ચોપડા માં હિસાબ રાખતા હતા. હિન્દુ ધર્મમાં દિવાળીના તહેવારમાં ચોપડાપૂજન નું મહત્વ હતું. દિવાળી પહેલા ધનતેરસ ના દિવસે શુભ મુહૂર્તમાં ચોપડા લાવતા. રોજમેળ,ખાતાવહી,લેજરબૂક,ખરીદ વેચાણ રજીસ્ટર વિ. જેવા ચોપડાઓ અગાઉથી સ્ટેશરીવાળા ને નોંધાવા પડતા હતા. ધનતેરસના દિવસે શુભમુહૂર્ત માં ચોપડા ઘરે લાવવામાં આવતા ત્યાંરે ઘરના છોકરાઓ શેરીમાં ફટાકડા ફોડતા.સુરતમાં પેઢીઓ નો વહીવટ ઘરેથી થતો હતો ઘરમાં જ ગાદી તકીયાવાળી ઓફીસ હોય. દિવાળીના દિવસે સાંજે શુભમુહુર્ત માં ચોપડા પૂજન કરવામાં આવતું જેમાં કુટુંબમાં બધા લોકો ભેગા થતા.દીકરી જમાઈ અને ભાણેજોની ખાસ હાજરી હોય. ચોપડામાં પહેલા પાના ઉપર કલમથી શ્રી ગણેશાય નમઃ વિ.દેવી દેવતાઓ ના નામ લખવામાં આવતા.ચોપડા પર વિવિધ પૂજાની સામગ્રી મૂકી પૂજન કરવામાં આવતું.આરતી થાય અને પૂજન સંપન્ન થયા બાદ છોકરાઓ શેરીમાં ફટાકડા ફોડતા જેમાં લાંબી ફટાકડાની લૂમ ખાસ ફોડવામાં આવતી.જેટલી સધ્ધર પેઢી હોય એટલી લાંબી ફટાકડાની લૂમ ફોડવામાં આવતી. ચોપડાપૂજન ના સમયે સુરતની શેરીઓ ફટાકડાથી ગુંજી ઉઠતી.રાત્રે પરિવારના સભ્યો સાથે ભોજન કરી દિવાળીની રંગેચંગે ઉજવણી કરતા.આજે ચોપડાનું સ્થાન કોમ્પ્યુટરે લીધું છે પરિણામે ચોપડાપૂજન નું મહત્વ ઘટ્યું છે.છતાં અમુક પેઢીઓમાં આજે પણ દિવાળીમાં ચોપડા પૂજનની પરંપરા યથાવત છે.

સલાબતપુરા, સુરત - કિરીટ મેઘાવાલા

ફટાકડાનું ખુલ્લેઆમ વેચાણ

તારીખ 17 ઓક્ટોબર 2025 ના ગુજરાત મિત્ર ન અહેવાલ પ્રમાણે સરથાણામાં જાહેરમાં વેચાતા ફટાકડામાં આગ લાગવાથી નાશ ભાગ ચાલુ થઈ. અહીં મુખ્ય વાત તો એ છે કે સુરતના કોઈ મેઈન રોડ કે જ્યાં અઢળક ભીડ ભેગી થાય છે, ભાગળથી લઈને ચોકથી લઈને રાંદેર રોડ કે કોઈ પણ રોડ લઈ લો દરેક જગ્યાએ જાહેરમાં વગર લાઈસન્સ એ ખુલ્લેઆમ ફટાકડા વેચાય છે. આ વેચાણ કોના આશીર્વાદથી થાય છે અને કડક કાયદાના અમલ કેમ નથી થતા. જાહેર જનતાનો જીવ જોખમમાં આવે છે. પોલીસની રહેમરી મહાનગર પાલિકાની રહેમરી કે પછી સ્થાનિક નેતાઓની રહેમગીરી? સવાલ તો જાહેર જનતાની સુરક્ષાનો છે નો છે ને.

સુરત - ડોક્ટર રસેશ ગુજરાતી

નવસારી લાઈટ અને સાઉન્ડ શોનો તાયફો

સમાચાર મુજબ નવસારી મનપા દ્વારા નવસારી ટાટા તળાવ ખાતે રૂ.૪.૩૩ કરોડના ખર્ચે તૈયાર કરાયેલ લાઈટ અને સાઉન્ડ શોનાં પ્રથમ શોમાં જ પ્રોજેક્ટર ન ચાલતાં શોનો ફિયાસ્કો થયો અને શહેરીજનોને નિરાશા સાંપડી. અહીં યક્ષ પ્રશ્ન એ છે કે મનપા તંત્ર જ્યારે મૂળભૂત નાગરિક સુવિધાના કાર્યો જેવાં કે રોડ રસ્તા, પાણી અને ગટર વ્યવસ્થા, કચરા નિકાલ, શેરી પ્રકાશ વિ. વિ. ને પહોંચી વળવામાં હાંફી જતું હોય ત્યારે અધધ ખર્ચે આ પ્રકારનો શો - જેને નાગરિક સુવિધાઓ જોડે કોઈ સીધો સંબંધ નથી - યોજવા પાછળ કયો તર્ક કામ કરતો હશે?! આના બદલે જો નવસારી મનપા શેરી પ્રકાશ માટે હાલમાં વપરાતા ટમટમિયાં જેવાં બલ્બ દૂર કરી સારા પ્રકાશવાળી લાઈટો નાંખે તો રાત્રિના સમયે વાહનચાલકો કે રાહદારીઓ રસ્તા પર પડેલા ખાડા કે આડા પડેલાં ઢોર સારી રીતે જોઈ અકસ્માત ટાળી શકે. નવસારી મનપાના તંત્રવાહકોને સાદર અર્પણ.

છાપરા રોડ, નવસારી- કમલેશ આર મોદી

ભગવાનના ભાવ-તાલ ન કરો

આજકાલ લોકો ખરીદી કરતી વેળા ભાવ-તાલ બાબતે રકઝક કરતા હોય છે. પરંતુ ખાણી-પીણીમાં બેફામ પૈસા ઉડાવે છે. ત્યાં મોંઘવારી નથી નડતી. હાલમાં સાંઈબાબાનાં શિરડી ધામના દર્શને જવાનું થયું. સાંજના સમયે દર્શન કરી બહાર આવ્યા અને બજારમાં શોપીંગ કરતા હતા. અનેક દુકાનો હતી. એક દુકાનમાં એકલા સાઈબાબાનાં ફોટા-પોસ્ટરો હતાં. મે જોયું તો એક પોસ્ટર સાંઈબાબાનું નયન રમ્ય હતુ જોતા જ બાબા પ્રત્યે શ્રદ્ધા-ભાવ જન્મે દાઢીવાળા થાયા આ પોસ્ટરો વેચતા હતા. એક યુવાને તે પોસ્ટરની કિંમત પૂછી તો ચાચા કહે ૬૦૦ રૂપિયાનું છે. યુવાને ૪૦૦ રૂપિયામાં પોસ્ટર લેવા કહ્યું પરંતુ ચાચાએ ના પાડી અને કહ્યું ભાઈ હું પણ બાબાનો પરમ ભક્ત છું, પોસ્ટરો રાહત ભાવે વેચું છું. કોઈ વેપારી વૃત્તિ નથી રાખતો. યુવાન મનગમતું પોસ્ટર લીધા વિના ચાલ્યો ગયો. મૂળવાત બધે ભાવ-તાલ કરો પરંતુ ભગવાનના ભાવ-તાલ ન કરો. લોકો દવા અને દારૂની દુકાન પર જે કીંમત હોય તે ચુકવી દેતા હોય છે.તો પછી ભગવાનના ફોટા ખરીદવામાં કેમ ભાવ-તાલ કરો છો ? ભગવાન એક જ છે. તેના સ્વરૂપ અનેક છે. “મંદિર, મસ્જીદ, ગીરજાઘર મેં બાટ દીયા ભગવાન કો,મત બાટો ઈન્સાન કો.... ભગવાન અમુલ્ય છે.તેના ભાવ-તાલ ન કરો.

તરસાડા, માંડવી - પ્રવીણસિંહ મહીડા

તમે રૂમાલ ખરીદો છો, ત્યાં સુધી માં આંસુ સૂકાય જાય છે,

રતિલાલ’અનિલ’ નાં ચાંદરણામાં જીવનની ગહનતા સમાય જાય છે. એમના ચાંદરણા મિતભાષી શૈલીમાં કંડારાયેલી વ્યંગ કણિકાઓ જ નહી. પરંતુ સાંપ્રાત સામાજિક જન જીવનનું એમાં પ્રતિબિંબ જીલાય છે. તેઓ હયાત હતા ત્યારે લગભગ વીસેક વર્ષ પહેલા એક શુભ દિને એમને મળવાનું થયું હતું, એમના જણાવ્યા મુજબ એમના સમયમાં હાથશાળ હતા, ઉપલી માળના સંચામશીન જે પછીથી આવ્યા, એમાં એક રૂપિયો લગભગ રોજના કમાતા, મહિને પચ્ચીસ, ત્રીસ રૂપિયાની કમાણી થતી, મેં કૂતુહલવશ પૂછ્યું એટલામાં થઈ રહેતું હશે? એમણે કહ્યું અરે! એટલા તો બહુ કહેવાય. પચ્ચીસ, ત્રીસ રૂપિયા મહિને કમાતા, ત્યારે પંદર, સત્તર રુપયે તોલો સોનુ ત્યારે એક તોલો અગ્યાર ગ્રામ આસપાસ ગણાતું, જોકે એ વખતે આવકના પ્રમાણમાં વસ્તુની કિંમત જળવાયેલી રહેતી હશે, ત્યારે રૂપિયો ગાડાના પૈડાં જેવો હતો, આજે રીક્ષાનાં પૈડાં જેવો થઈ ગયો, કે કરી નાખ્યો? ત્યારે રૂપિયો પંચધાતુનો હતો, હાલ લોખંડનો કરી નાખ્યો, આજે પચ્ચીસ, ત્રીસ હજાર મહિને કમાતો હોય, તો સોનુ પંદર, સત્તર હજાર રુપયે તોલો નથી, આર્થિક અસમાનતા વધતી ગઈ, આમ જ જો અસમાનતા વધતી રહેશે તો ઉચ્ચ મધ્યમ વર્ગ, મધ્યમ વર્ગ થઈ જશે, મધ્યમ વર્ગ ગરીબ થઈ જશે અને ગરીબ વર્ગ મરણ ને શરણ થઈ જશે.

સુરત - દિવ્યેશકુમાર ફૈજા ભગત

સોગંદની પવિત્રતા કેવી રીતે જળવાશે?

આજે ત્રીસ-ચાલીસ વર્ષ બાદ ભાજપના જ હાલના કોઈ મંત્રી વડાપ્રધાન-નરેન્દ્ર મોદીના નિર્ણયો ભૂલભર્યા જણાવે અને ફાઈલો પરના અલગ અલગ અભિપ્રાયો પર આધાર રાખે તો ચલાવી લેવાશે? જો પી. ચિદમ્બરમના વડાપ્રધાન ઈન્દિરા ગાંધીના સાર્વભૌમ કાર્યો બાબતમાં પણ વખોડવાની છૂટ આપવામાં આવે તો બંધારણની કલમ 75 (4) શેડ્યુલ ત્રણ હેઠળ લેવાયેલ ગુપ્તતાના સોગંદનો શો અર્થ રહેશે? શું મંત્રી પદ ધારણ કરતા પહેલા લેવાયેલ ગુપ્તતાના સોગંદ વડાપ્રધાનની હયાતી સુધી અમલમાં રહેવા જોઈએ? એ કરતા તો એ અનુકૂળ રહેશે કે 1967 થી 2014 સુધીની તમામ ફાઈલો ગુપ્તતાના બંધનોમાંથી મુક્ત કરવી. દાઉદ ઈબ્રાહીમની ફાઈલો કે એન.એન. વોરા કાર્યવાહીના 1993ના અહેવાલમાં ઢાંકી રખાયેલા દાઉદ ઈબ્રાહીમના ભારતીય સાથીઓ અંગે પી.ચિદમ્બરમ કોઈ નિવેદન આપવા તૈયાર છે? મંત્રીઓ જ જો ગુપ્તતાના શપથ ભંગ કરવા માંડશે તો સોગંદની પવિત્રતા કેવી રીતે જળવાશે? કાલ ઉઠીને શપથભંગ કરી ભારતના હિતશત્રુઓને માહિતી ન આપશે કે આપી પણ હોય તે કોણ કહી શકે? મંત્રીઓ ગુપ્ત ફાઈલો મોબાઈલમાં સ્કેન કરી લઈ જતા હોય તો કોને ખબર? બીજો પ્રશ્ન એ છે કે શું પી.ચિદમ્બરમને પૂર્વજ્ઞાન થયું છે કે તેમને પડતર કેસોમાં લાલુ યાદવની જેમ સજા થશે? ભૂતપૂર્વ વડાપ્રધાનની ટીકા કરીને તેઓ દયાની અરજી તો નથી કરી રહ્યા ને?

અમદાવાદ - કુમારેશ ત્રિવેદી

ગાઝા યુદ્ધવિરામ પછી શું થવું જોઈએ

સમયાંતર

રામચંદ્ર ગુહા

કોઈ પણ વ્યક્તિ પછી તેની રાષ્ટ્રીયતા કે ધર્મ કોઈ પણ કેમ ન હોય - દરેક સમજદાર વ્યક્તિએ રાહત અનુભવવી જોઈએ કે ગાઝામાં આખરે યુદ્ધવિરામ થઈ ગયો છે. હમાસ દ્વારા બાકીનાં ઈઝરાયલી બંધકોને મુક્ત કરવામાં આવ્યાં છે. ઈઝરાયલી સેના અને વાયુસેનાએ (ઓછામાં ઓછા હાલ પૂરતું) તેમનું ક્રૂર યુદ્ધ બંધ કરી દીધું છે. ખોરાક, દવાઓ અને અન્ય પ્રકારની રાહત આખરે મુશ્કેલીમાં મુકાયેલા અને ક્રૂર પેલેસ્ટિનિયનો સુધી પહોંચી શકે છે. પરંતુ તે જ સમયે, દરેક સમજદાર વ્યક્તિ જાણે છે કે આ યુદ્ધવિરામ ફક્ત એક ખૂબ જ સાધારણ પહેલું પગલું છે, અને શાંતિ અને ન્યાયનો માર્ગ કઠિન અને કઠોર રહે છે, જેમાં ઘણા અવરોધો દૂર કરવાના છે.

જેમ બને છે, યુદ્ધવિરામ તરફ આગળ વધતા અઠવાડિયામાં હું બે પુસ્તકો વાંચી રહ્યો છું, જેમાંના દરેકમાં કેટલાક આકર્ષક ફકરાઓ છે જે ગાઝા યુદ્ધવિરામ પછી શું થઈ શકે છે અથવા કદાચ વધુ સચોટ રીતે શું થવું જોઈએ તે દર્શાવે છે. બંને પુસ્તકો 1980 ના દાયકાની શરૂઆતમાં લખાયાં હતાં અને બંનેનો ખૂબ જ વિશાળ કેનવાસ છે, જેમાં ઈઝરાયલીઓ અને પેલેસ્ટિનિયનો વચ્ચેનો સંઘર્ષ ફક્ત એક બાજુનો દેખાવ છે. છતાં, ચાલીસ વર્ષ પહેલાં આ સંઘર્ષ વિશે તેઓએ જે કહ્યું હતું, તે આજે પણ યાદ આવે છે.

પહેલું પુસ્તક પ્રખ્યાત દક્ષિણ આફ્રિકાના સ્વાતંત્ર્ય સેનાની જો સ્લોવોની આત્મકથા છે. લિથુઆનિયામાં જન્મેલા, સ્લોવો 1930 ના દાયકામાં યુરોપમાં યહૂદીઓ પરના જુલમમાં તીવ્ર બન્યા ત્યારે તેમના પરિવાર સાથે સ્થળાંતર કર્યું. તેઓ જોહાનિસબર્ગમાં સ્થાયી થયા, જ્યાં સ્લોવો 1960ના દાયકાની શરૂઆત સુધી વારંવાર રહેતા હતા, પછી દેશનિકાલમાં ગયા. રંગભેદના પતન પછી, તેઓ દક્ષિણ આફ્રિકા પાછા ફર્યા અને કેન્સરથી મૃત્યુ પામ્યા તે પહેલાં નેલ્સન મંડેલાના મંત્રીમંડળમાં થોડા સમય માટે ગૃહમંત્રી તરીકે સેવા આપી. સ્લોવોનું પુસ્તક મુખ્યત્વે બે બાબતો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે; સામ્યવાદી પક્ષમાં તેમની સક્રિયતા અને વ્યાપક રંગભેદવિરોધી સંઘર્ષ અને શ્વેત દક્ષિણ આફ્રિકાના શાસનના જાતિવાદી વર્તન અને દંડાત્મક પદ્ધતિઓ. પરંતુ આ બાબતો પર આવતાં પહેલાં, તે આપણને બીજા વિશ્વયુદ્ધના છેલ્લા તબક્કામાં ઈટાલીમાં કેવી રીતે સેવા આપી તે વિશે જણાવે છે. યુદ્ધ સમાપ્ત થયા પછી, તેમણે ડિમોબિલાઈઝેશન પહેલાં યુરોપમાં થોડા વધુ મહિના વિતાવ્યા. દક્ષિણ આફ્રિકા પાછા ફર્યા પછી, તેમણે રસ્તામાં પેલેસ્ટાઈનમાં રોકાવાનું પસંદ કર્યું. એક યહૂદી તરીકે, તેઓ પોતે કિબુટ્ઝને કાર્યરત જોવા માટે ઉત્સુક હતા.

1946માં તેલ અવીવ નજીકના એક સમુદાયની મુલાકાત વિશે, સ્લોવો લખે છે કે, ‘એકલા જોવામાં આવે તો, કિબુટ્ઝ સમાજવાદી જીવનશૈલીનું એક ઉત્તમ ઉદાહરણ લાગતું હતું. તે મુખ્યત્વે શ્રીમંત યહૂદીઓના આદર્શવાદી પુત્રો અને પુત્રીઓ દ્વારા વસેલું હતું જેમણે પશ્ચિમી મહાનગરમાં પોતાનું નસીબ ભેગું કર્યું હતું. તેઓ ... એવી માન્યતાથી પ્રેરિત હતા કે ફક્ત ઈચ્છાશક્તિ અને માનવતાવાદના ઉપયોગથી તમે એક ફેક્ટરી અથવા એક કિબુટ્ઝમાં સમાજવાદનું નિર્માણ કરી શકો છો ...’. તે પ્રયોગનો ઉમદા પાસું હતો, પરંતુ, જેમ જેમ નજીકથી જોયું તેમ, સ્લોવોએ લખ્યું, ‘આ કિબુટ્ઝ પર, તેમજ અન્ય પર, પ્રભુત્વ ધરાવતો સિદ્ધાંત બાઈબલનો આદેશ હતો કે પેલેસ્ટાઈનની ભૂમિ પર દરેક યહૂદી દ્વારા દાવો કરવો જોઈએ અને તેના માટે લડવું જોઈએ અને જો આનો અર્થ (જેમ તેનો અર્થ હતો) 5000 વર્ષથી વધુ સમયથી આ ભૂમિ પર કબજો જમાવનારાં લાખો લોકોને ઉખેડી નાખવા અને વિખેરવાનો હતો, તો તે વધુ દયાની વાત છે’.

1980ના દાયકામાં લખાયેલા તેમનાં સંસ્મરણોમાં, સ્લોવોએ 1940ના દાયકામાં તે કિબુટ્ઝમાં જે વિચારધારાનો ઉપયોગ થતો જોયો હતો તેના વિજયનાં પરિણામો પર પાછા ફરીને જોયું. તેઓ ટિપ્પણી કરે છેઃ ‘થોડાં વર્ષોમાં એકીકરણ અને વિસ્તરણનાં યુદ્ધો શરૂ થયાં. વિડંબના એ છે કે, હોલોકોસ્ટની ભયાનકતા પેલેસ્ટાઈનના સ્વદેશી લોકો સામે ઝાયોનિસ્ટ નરસંહારનાં કૃત્યોને કાયમી બનાવવા માટે તર્કસંગતતા બની ગઈ.’

હું જે બીજું પુસ્તક વાંચી રહ્યો છું, જેમાં પેલેસ્ટાઈનનું ટૂંકમાં પણ સ્પષ્ટ વર્ણન છે, તે મહાન મેક્સીકન લેખક, ઓક્ટાવિયો પાઝ, સાહિત્યમાં નોબેલ પુરસ્કાર વિજેતા અને આકસ્મિક રીતે ભારતમાં ભૂતપૂર્વ મેક્સીકન રાજદૂત દ્વારા લખાયેલા નિબંધોનો સંગ્રહ છે. આ પુસ્તકનું નામ છે વન અર્થ, ફોર ઓર ફાઈવ વર્લ્ડ્સઃ રિફ્લેક્શન્સ ઓન કન્ટેમ્પરરી હિસ્ટ્રી. 1983માં પ્રકાશિત, તેમાં ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકા, તેમજ ભારતમાં રાજકારણ અને સંસ્કૃતિ પર નિબંધો છે. આ ચોક્કસપણે સમજદારીભર્યા છે, જેમ કે, ખરેખર, મધ્ય પૂર્વ પરના નિબંધો છે.

1960 અને 1970ના દાયકામાં પેલેસ્ટિનિયન ગેરીલાઓએ ઈઝરાયલી ખેલાડીઓની હત્યા કરી અને ઈઝરાયલી વિમાનોનું અપહરણ કર્યું. પાઝે પેલેસ્ટિનિયન સ્વનિર્ણય માટે લડતા PLO અને અન્ય જૂથો દ્વારા કરવામાં આવેલાં આ આતંકવાદી કૃત્યોનો અસ્વીકાર કર્યો હતો. જેમ તેમણે સ્વીકાર્યું, ‘એ સાચું છે કે [તેમના] અધિકાર માટે લડવાની પેલેસ્ટિનિયન પદ્ધતિઓ, લગભગ અપવાદ વિના, ઘૃણાસ્પદ રહી છે; તેમની નીતિ કટ્ટરપંથી અને હઠીલી રહી છે’. જો કે તેમણે ઉમેર્યુંઃ ‘છતાં, આ બધું ગમે તેટલું ગંભીર હોય અને હજુ પણ છે, તે તેમની આકાંક્ષાની કાયદેસરતાને રદ કરતું નથી’. કારણ કે, જેમ પાઝે ૧૯૮૦ ના દાયકામાં નોંધ્યું હતું, ‘ઈઝરાયલી હઠીલાપણું’ ‘પેલેસ્ટિનિયન નેતાઓની લોકશાહી અને કટ્ટરતાની સિક્કાની બીજી બાજુ’ હતી.

પાઝ નોંધે છે કે ‘યહૂદીઓ અને આરબો એક જ થડની શાખાઓ છે’ તે પૂછે છેઃ ‘જો તેઓ ભૂતકાળમાં સાથે રહી શક્યા હોત, તો હવે તેઓ એકબીજાને કેમ મારી રહ્યા છે? આ ભયંકર સંઘર્ષમાં, જીદ આત્મઘાતી અંધત્વ બની ગઈ છે. કોઈ પણ દાવેદાર ચોક્કસ વિજય મેળવી શકતો નથી કે દુશ્મનનો નાશ કરી શકતો નથી. યહૂદીઓ અને પેલેસ્ટિનિયનો સાથે સાથે રહેવા માટે નિર્ણાયક છે’.

પાઝ જે સમયે લખી રહ્યા હતા, તે સમયે બહુ ઓછાં લોકો પેલેસ્ટાઈનમાં સમસ્યાના સંભવિત બે રાજ્ય ઉકેલ વિશે વિચારી રહ્યા હતા. ઈઝરાયલીઓએ 1967માં કબજે કરેલા પ્રદેશને છોડી દેવાના કોઈ સંકેતો દર્શાવ્યા ન હતા, જ્યારે પેલેસ્ટાઈન લિબરેશન ઓર્ગેનાઈઝેશન એ સ્વીકારવાના મૂડમાં નહોતું કે ઈઝરાયલ, તેની 1967 પહેલાંની સરહદોની અંદર પણ, અસ્તિત્વમાં રહેવાનો કોઈ અધિકાર ધરાવે છે. છતાં મેક્સીકન લેખક જોઈ શકતા હતા કે બંને પક્ષોનું સમાધાનકારી વલણ અનૈતિક તેમજ અશક્ય હતું. તે સ્પષ્ટ હતું કે તેમણે આ ‘ભયંકર સંઘર્ષ’ તરીકે જે કહ્યું હતું, તે માટે ‘ઉકેલ લશ્કરી હોઈ શકે નહીં; તે રાજકીય હોવું જોઈએ, અને એક સિદ્ધાંત પર આધારિત હોવું જોઈએ જે શાંતિ અને ન્યાય બંનેની ખાતરી આપશેઃ યહૂદીઓની જેમ પેલેસ્ટિનિયનોને પણ વતનનો અધિકાર છે.’

જ્યારે ઈઝરાયલ પર ખરેખર પેલેસ્ટિનિયનોને વળતર આપવાનું બાકી છે, ત્યારે તે દેશો પણ ઋણી છે જેમણે ઈઝરાયલની વિસ્તરણવાદી અને સંસ્થાનવાદી નીતિઓને ટેકો આપ્યો છે - જેમ કે બ્રિટન, ફ્રાન્સ, જર્મની અને સૌથી ઉપર, અમેરિકા

પાઝે આગ્રહ રાખ્યો હતો કે સંઘર્ષનો એકમાત્ર કાયમી ઉકેલ પેલેસ્ટિનિયનો અને યહૂદીઓ બંને માટે પોતાનું વતન હોવું જોઈએ, જેના વિશે તેઓ પોતાનું કહી શકે, તેના એક દાયકા પછી, PLO અને ઈઝરાયલી સરકારે ઓસ્લો કરાર પર હસ્તાક્ષર કર્યા. PLO એ ઈઝરાયલના અસ્તિત્વના અધિકારને માન્યતા આપી, જ્યારે ઈઝરાયલે સ્વીકાર્યું કે પેલેસ્ટિનિયનોને પશ્ચિમ કાંઠા અને ગાઝા પટ્ટીમાંથી બનેલું પોતાનું રાજ્ય જોઈએ છે. છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષોમાં, જ્યારે ઈઝરાયલ રાજકીય, આર્થિક અને પ્રાદેશિક રીતે - મજબૂતીથી મજબૂતી તરફ આગળ વધ્યું છે - ત્યારે પેલેસ્ટિનિયનોએ ઓસ્લો કરાર દ્વારા તેમને વચન આપેલ રાજ્યત્વનું સ્વપ્ન દરેક પગલે રદ થતું જોયું છે. શાંતિ બનાવનારા ઈઝરાયલી વડા પ્રધાન યિત્ઝાક રાબિનની ઝાયોનિસ્ટ આતંકવાદી દ્વારા હત્યા એ પહેલો ફટકો હતો. પછી પશ્ચિમ કાંઠે યહૂદી વસાહતોનું સતત વિસ્તરણ થયું, જે ઈઝરાયલી સૈન્ય દ્વારા સહાયિત, પ્રોત્સાહિત અને સમર્થિત વસાહતીઓ દ્વારા પચાવી પાડવામાં આવેલી પેલેસ્ટિનિયન ભૂમિ પર બાંધવામાં આવી હતી. પશ્ચિમ કાંઠો અને ગાઝા એકબીજા સાથે જોડાયેલા ન હતા તે હકીકત પહેલાંથી જ રાજ્ય બનવામાં અવરોધરૂપ હતી. આ વસાહતોએ પશ્ચિમ કાંઠાને બે અલગ-અલગ ઝોનમાં ફેરવીને વધુ નુકસાનકારક સાબિત કર્યું છે. એક વિશેષાધિકૃત અને સુરક્ષિત યહૂદીઓનો અને બીજો ત્રાસ પામેલા અને સતાવેલા પેલેસ્ટિનિયનોનો. આ પરિસ્થિતિએ રંગભેદ યુગના દક્ષિણ આફ્રિકા સાથે સંપૂર્ણપણે કાયદેસરની તુલના કરવાનું કારણ આપ્યું છે.

યહૂદી અને પેલેસ્ટિનિયન વચ્ચેના સંઘર્ષ પર જો સ્લોવોના વિચારો પૂર્વદર્શનકારી હતા અને કદાચ તેનાથી પણ વધુ, ઓક્ટાવિયો પાઝના વિચારો, જે 1980ના દાયકામાં રજૂ થયા હતા. જો પાઝ આજે જીવતા હોત, તો તેઓ સ્વીકારનારા પહેલા વ્યક્તિ હોત કે હમાસની પદ્ધતિઓ, જો કંઈ હોય તો, ભૂતકાળના પેલેસ્ટિનિયન ગેરિલાઓ કરતાં પણ વધુ કટ્ટર અને ઘૃણાસ્પદ રહી છે અને છતાં તેઓ આગ્રહ રાખતા કે તેઓ ઈઝરાયેલી સૈન્યની ક્રૂર હઠીલાપણાને બહાનું કે સમજાવતા નથી અથવા તેમના પોતાના રાષ્ટ્ર પ્રત્યે પેલેસ્ટિનિયનોની કાયદેસરતાને અમાન્ય ઠેરવતા નથી.

તેમના પુસ્તકમાં ઓક્ટાવિયો પાઝે એક જગ્યાએ ટિપ્પણી કરી છેઃ ‘બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન, આન્દ્રે બ્રેટને લખ્યું હતું, ‘દુનિયા યહૂદી લોકોના વળતરની ઋણી છે.’ મેં તેમને વાંચતા જ, મેં આ શબ્દો મારા હૃદયમાં ઊતારી લીધા. ચાલીસ વર્ષ પછી હું કહું છુંઃ ઈઝરાયલ પેલેસ્ટિનિયનોના વળતરનું ઋણી છે.’ ચાળીસ વર્ષ પછી પણ લખતી વખતે, પાઝના ચુકાદાઓને સમર્થન આપતી વખતે હું બે સુધારા રજૂ કરીશ. પ્રથમ, હોલોકોસ્ટ (નરસંહાર) પછી, સમગ્ર વિશ્વ જ નહીં, પણ ખાસ કરીને પશ્ચિમ અને પૂર્વી યુરોપના દેશોએ યહૂદી લોકોને વળતર આપવાનું બાકી હતું. બીજું, 2025માં એ વધુ સ્પષ્ટ થયું છે કે, જ્યારે ઈઝરાયલ પર ખરેખર પેલેસ્ટિનિયનોને વળતર આપવાનું બાકી છે, ત્યારે તે દેશો પણ ઋણી છે જેમણે ઈઝરાયલની વિસ્તરણવાદી અને સંસ્થાનવાદી નીતિઓને ટેકો આપ્યો છે - જેમ કે બ્રિટન, ફ્રાન્સ, જર્મની અને સૌથી ઉપર, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઑફ અમેરિકા.

- આ લેખમાં પ્રગટ થયેલાં વિચારો લેખકનાં પોતાના છે.